

การตีความเรื่องขันติที่ส่งผลต่อพฤติกรรมทางสังคม The Interpretation of 'Khanti' and its Effects on Social Behavior

นัฏฐกานต์ ชัตติโยทัยวงศ์

Nattkarn Ktiyotavongs

คณะพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, E-mail: bookreaders245@yahoo.com

Received June 9, 2023; Revised June 19, 2023; Accepted: June 30, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาการตีความเรื่องขันติ ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมทางสังคม โดยการศึกษาจากคัมภีร์และเอกสารทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง จากการศึกษาวิจัยพบว่า คำว่า ขันติ ในภาษาบาลีมุ่งหมายถึงความอดทนที่มุ่งอธิบายความอดทนต่อกิเลสภายในอันเป็นขันติที่ประกอบด้วยปัญญา เป็นความสามารถอดทนที่มุ่งไปถึงการยกระดับปัญญาไปด้วย เป็นการใช้ขันติเพื่อการบรรลุธรรมเป็นหลัก ทำให้เกิดการแสดงออกต่อสิ่งภายนอกอย่างเข้าใจและปล่อยวางต่อสรรพสิ่ง แต่ในทางกลับกันการตีความขันติตามที่ถูกใช้ในสังคมว่าเป็นความอดทนต่อความร้อนความหนาว ต่อความหิว ต่อความทรมานอันเป็นการทรมานร่างกาย เหล่านั้น นับว่ายังเป็นเพียงแค่ความอดทนในบางเรื่องเท่านั้นและเป็นการใช้เพื่อความสุดโต่งอีกด้วย คือเป็นการใช้ขันติเพื่อสร้างค่านิยมทางสังคมและแบบแผนพฤติกรรมทางสังคม เพื่อมุ่งหมายที่จะยึดความมีตัวตนอยู่หรืออ้างความมีตัวตนอยู่ นำไปสู่การไม่คล้อยตามธรรมชาติซึ่งไม่ตรงตามที่ควรจะเป็น ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้ ว่าเป็นขันติเพื่อเอื้อให้เกิดพฤติกรรมทางสังคมและการสร้างกฎเกณฑ์ทางสังคมในลักษณะที่ทำให้ยากที่จะได้บรรลุธรรม เป็นพฤติกรรมต่อการเป็นอยู่ผิดไปจากการเข้าหาอริยสัจความจริง สร้างการไม่ยอมรับและแข็งขืนตามที่ตนเองต้องการ ด้วยเหตุนี้ การตีความที่แตกต่างกันของคำว่า 'ขันติ' จึงช่วยอธิบายพฤติกรรมทางสังคมที่แตกต่างกันมากโดยประการดังนี้

คำสำคัญ: ขันติ; ความอดทน; ภาษา; การตีความ

Abstract

The purpose of this article is to study how the interpretation of the word ‘Khanti’ can vastly and different affects on social behavior. Many people generally interpret ‘Khanti’ as ‘patience.’ However, according to relevant Buddhist scriptures and documents, the true meaning of the word ‘Khanti’ goes beyond the general definitions of the word ‘patience’, which is the capacity to tolerate suffering. ‘Khanti’ in Pali also means the capacity to persevere in the process of obtaining true wisdom. In the case where people use the original Pali definition of the word ‘Khanti’ to form social values, the reflected social behaviors show the perseverance against *kilesa*, which are internal mental states that cloud the mind and manifest in unwholesome actions, in order to obtain true wisdom. Once the true wisdom, or *paññā*, is obtained, the external physical behaviors are then demonstrated by externalizing the concepts of *anicca* (“impermanence”), *dukkha* (“suffering”) and *anattā* (“non-self”). On the other hand, in the case where people interpret the word ‘Khanti’ as ‘patience’ and apply this definition to forming social values accordingly, the reflected social behaviors show that the tolerance for suffering is only limited to tangible things such as cold weather, hunger, and physical suffering. By focusing on the tangible aspects and believing that the self exists, the social behaviors and rules are then created in such a way that makes it challenging to obtain true wisdom. As a result, the different interpretations of the word ‘Khanti’ help explain the different social behaviors.

Key words: Khanti; ksanti; language; linguistic relativity

บทนำ

การศึกษาคำศัพท์ในพระไตรปิฎกที่เป็นศัพท์เฉพาะต้องค่อยๆ ศึกษาทำความเข้าใจและเรียนรู้จากความหมายและเนื้อหาในพระไตรปิฎก หากจะต้องมีการตีความหรือการแปลศัพท์เฉพาะเหล่านั้น ยังต้องศึกษาให้มาก และตีความหมายให้ตรงตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเป็นสิ่งสำคัญจึงจะสามารถได้ความหมายที่ถูกต้องโดยเนยมนัยและนิติตนัย และยังไม่ง่ายเลยที่จะหาคำในภาษาต่างประเทศที่มีความหมายได้ลงตัวเพื่อแปลศัพท์เฉพาะเหล่านั้น ซึ่งจะมีผลต่อการรับรู้หรือเข้าใจความหมายของศัพท์ ถ้าไม่ตรงกับความหมายที่แท้จริง อาจเป็นอุปสรรคในการคิดรู้เข้าใจและการประพจน์ของผู้ศึกษาได้ทั้งนี้เนื่องมาจากอุปคำภาษาที่ใช้ อันเป็นการเข้าใจบริบทการใช้ในแนวทาง

ญาณวิทยาที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลการรับรู้และจริยศาสตร์ที่อธิบายบนฐานของการนำไปปฏิบัติ (สิริกร สิงห์, 2566) เช่นคำว่าทาน ถ้าแปลเป็นภาษาอังกฤษ จะแปลว่า giving; charity; liberality แต่ความหมายตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่าคำว่าทาน หมายถึงอามิสทาน ธรรมทาน อภัยทาน ดังนั้นคำในภาษาอังกฤษ ก็จะไม่ครอบคลุมความหมายทั้งหมดของคำว่าทาน จึงส่งผลต่อความเข้าใจที่ไม่สมบูรณ์ตามความหมายที่แท้จริง

พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักการวิชาตีความ หลักการนี้ได้ปรากฏเป็น 2 ประการ (พระไตรปิฎก ภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 270 หน้าที่ 76-78 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ 1. เนยยนัย ตามคำว่า “เนยยตถิ สุตตนต์” หมายถึง “สุดตันตะเหล่าใดมีเนื้อความพึงแนะนำ เนื่องจากมีนัยที่ตรัสไว้โดยอ้อม จึงไม่สามารถที่จะเข้าใจคำพูดนี้ด้วยคำแปลแบบตรงไปตรงมาได้ เราไม่สามารถเข้าใจความหมายจุดประสงค์ของพระพุทธองค์โดยเช่นนั้นได้ จึงต้องอาศัยการอธิบาย ซึ่งสุดตันตะมีเนื้อความพึงแนะนำนั้น คือพระสูตรใด คำใด ข้อความใด ที่มีความหมายที่จะต้องไขความ หรือมีเนื้อความที่ต้องการคำอธิบายเพิ่มเติม ต้องอาศัยความเข้าใจถึงความจริงแท้ที่ซ่อนอยู่เพื่อการไขความนั้นเพื่ออธิบายเพิ่ม และ 2. นิตตถนัย ตามคำว่า “นิตตถิ สุตตนต์” หมายถึง “สุดตันตะเหล่าใดมีเนื้อความอันแนะนำแล้ว ซึ่งสุดตันตะนั้นก็มีความแนะนำแล้ว” เป็นการแสดงตรง ไม่อ้อมค้อม นั่นคือเป็นพระสูตรหรือคำที่บอกเนื้อความโดยชัดแจ้งแล้ว สำหรับสุดตันตะเหล่าใดที่ประกอบด้วยมีเนื้อความที่ต้องการไขความเพิ่มเติม พระพุทธองค์ทรงมีวิธีอธิบายให้เข้าใจได้อย่างเป็นตรรกะ คือความเป็นเหตุเป็นผลและบ่อยครั้งที่พระองค์จะทรงยกตัวอย่างประกอบให้ผู้ฟังได้เข้าใจมากขึ้นและอาจปรากฏคำเดียวกันหลายที่ในพระไตรปิฎก ดังนั้นการตีความในพระพุทธศาสนาจึงเป็นไปเพื่อความเข้าใจในระดับสามัญก็มี ในระดับอริยะก็มี ซึ่งต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจทั้งในด้านของภาษา ธรรม ผนวกเหตุการณ์เรื่องราว คำสนทนา คู่สนทนา กิจกรรมและอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องๆ ถ้าเป็นระดับอริยะในบางกรณีอาจต้องอาศัยผู้รู้ปรมาตถธรรมรวมถึง ญาณที่ได้บรรลุแล้วจากการปฏิบัติไตรสิกขา จึงจะได้ความหมายให้เป็นที่เข้าใจอย่างถูกต้องได้ทั้งในฐานะที่เป็นภาษา ในฐานะที่เป็นการแปลความ ศัพท์ ในฐานะที่เป็นแนวทางปฏิบัติระดับสามัญ (จริยปรัชญาเพื่อระดับสามัญ) และ ในฐานะที่เป็นแนวทางปฏิบัติให้ยิ่ง (ยกระดับปฏิบัติเพื่อการเป็นอริยะบุคคล)

ในที่นี้ศัพท์ คำว่า ชันติ นั้นจะพบว่าชันติมีความหลากหลาย ดังที่พระพุทธองค์ทรงเอ่ยถึงศัพท์คำว่าชันติ ในที่ต่างๆ ในพระไตรปิฎกเป็นการอธิบายแบบนิตตถนัยว่า “ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 184 หน้าที่ 90 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หรือว่า “เราจักอดกลั้นถ้อยคำล่วงเกินเหมือนพญาช้างในสงครามอดทนลูกศรที่ตกจากแล่งเพราะคนจำนวนมากเป็นผู้ทุศีล” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 320 หน้าที่ 133 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และยังปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่ยกหลักฐานสนับสนุนชันติในเรื่องของการระงับความโกรธด้วยความอดทนเป็นการอธิบายความตามเนยยนัยว่า “เรายกย่อง

บุคคลผู้มีขันติเป็นกำลัง มีขันติเป็นกองทัพว่าเป็นพราหมณ์ คุณธรรมที่จะเป็นเครื่องป้องกันความฉิบหาย และนำไปซึ่งประโยชน์อันยิ่งใหญ่มาให้แก่ตนและคนอื่น ที่จะประเสริฐวิเศษยิ่งไปกว่าขันตินั้นย่อมไม่มี (พระพุทธโฆสเถระ, 2560) ก็เป็นการอธิบายแบบเนยยน์ที่มีการอธิบายโดยอ้อมที่แสดงให้เห็นผ่านพฤติกรรมการแสดงออกทางสังคม โดยจะพบว่าการใช้คัมภีร์ชั้นหลังในการศึกษาคำศัพท์ในทางศาสนาที่ปรากฏการใช้ในทางสังคมถือเป็นวิธีการหนึ่งในการเข้าใจการประยุกต์ใช้คำนั้นเชื่อมโยงไปหาวัฒนธรรมทางสังคม (อธิเทพ ผาทา, 2566)

จากข้อความเหล่านี้แสดงให้เห็นคุณสมบัติตามลักษณะหลายอย่างและคุณค่าของพัฒนาการของขันติ จึงจำเป็นต้องใช้การตีความแบบเนยยน์ คือต้องศึกษาค้นคว้าและรวบรวมองค์ประกอบของความหมายของขันติอย่างสมบูรณ์เพื่อการไขความ และบางส่วนก็อาศัยการตีความตรงตัวแบบนิตัตถ์นัยคือตรงตามตัวอักษรเท่านั้นอาจยังไม่เพียงพอ บทความนี้จึงต้องการแยกให้เห็นลักษณะการตีความขันติทั้งในส่วนที่เป็นเนยยน์และเป็นนิตัตถ์นัยอันเป็นหลักการสำคัญในการเข้าใจความหมายของขันติที่แสดงถึงลักษณะพฤติกรรมทางสังคมอีกทางหนึ่งประกอบกัน ทั้งนี้การเข้าใจขันติดังกล่าวในบทความนี้จึงไม่ใช่แค่เพียงนำเสนอความหมายตามที่ปรากฏในคัมภีร์เท่านั้น แต่เป็นการถอดความหมายพฤติกรรมที่แสดงออกมาแทน อันเป็นวิธีการเข้าใจถึงหลักธรรมที่ปรากฏในศาสนาที่เปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของสังคมและแสดงออกมาจากพฤติกรรม

การตีความขันติตามหลักพระพุทธศาสนา

ขันติ (บาลี khanti) / ขันติ ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มี 2 ระดับคือ ขันติในระดับอริยะ และขันติในระดับสามัญ ผ่านการตีความทั้งแบบเนยยน์และนิตัตถ์นัย ดังนี้

ก. ขันติแบบอริยะ เป็นการอธิบายความอดทนอดกลั้นที่ดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง เป็นการตีความแบบนิตัตถ์นัย อันเป็นการกล่าวถึงความอดทนในลักษณะที่เป็นความดับทุกข์โดยสิ้นเชิง หรือการมุ่งอธิบายขันติในระดับเกี่ยวข้องกับวิถีปฏิบัติของบุคคล ดังข้อความว่า “ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่า เป็นสมณะ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 184 หน้าที่ 90 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การเข้าใจข้อความนี้เป็นลักษณะที่สอดคล้องกับพฤติกรรมการแสดงออกของพระอริยบุคคลผ่านข้อความว่า “เราจักอดกลั้นถ้อยคำล่วงเกินเหมือนพญาช้างในสงครามอดทนลูกศรที่ตกจากแล่งเพราะคนจำนวนมากเป็นผู้ทุศีล” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 320 หน้าที่ 133 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จะเห็นว่าการเข้าใจความอดทนนี้เป็นการยกสถานะของบุคคลให้อยู่เหนือกว่าคนปกติทั่วไป อันแสดงถึงพฤติกรรมแบบอริยบุคคลที่ตรงไปตรงมา ไม่ได้เกี่ยวข้องกับประโยชน์หรือการแสดงออกถึงหลักธรรมอื่นที่เกี่ยวข้องจึงเป็นการตีความที่ตรงตัว

ข. **ขันติในระดับสามัญ** หมายถึงความอดทนอดกลั้นที่แสดงออกต่อสิ่งที่เข้ามากระทบกระทั่ง หรือสิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อความสบายใจของพวกเราอันเป็นที่ปรารถนาได้แก่ ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ความสมหวัง เป็นต้น ซึ่งอาศัยการตีความแบบเนยนิยในการตีความ อันเป็นการแสดงให้เห็นว่าขันตินั้นเป็นการกระทำที่มุ่งเน้นความเข้าใจ คือเป็นพฤติกรรมทางศีลธรรมที่มีปัญญากำกับไว้โดยทั่วไป ขันติจำแนกประเภทได้ ดังนี้

- 1) อดทนในถ้อยคำที่กล่าวร้าย ถ้อยคำหยาบคายร้ายแรง ทำให้เจ็บใจ เสียใจ ไม่พอใจ
- 2) อดทนในความลำบากตรากตรำเพื่อต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิต
- 3) อดทนอดกลั้นต่อความเจ็บไข้ได้ป่วย
- 4) อดทนต่อสิ่งที่เข้ามาทำลายในชีวิต และการตัดสินใจ รู้จักบากบั่นจนได้รับผลสำเร็จ
- 5) อดทนในการปฏิบัติตามข้อกำหนดกฎหมาย ระเบียบวินัยของหมู่คณะฯ ชุมชน สังคม ประเทศ และระหว่างประเทศในโลก
- 6) อดทนรอคอยได้ เช่นอดทนรอคอยให้อุปสรรคผ่านพ้นไป อดทนรอคิวย่างนี้เป็นต้น
- 7) อดทนยอมรับความแตกต่างหลากหลาย เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ
- 8) อดทนศึกษาพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องด้วยความเคารพในพระรัตนตรัยอย่างสูงสุด
- 9) อดทนต่อการบีบคั้นแห่งกิเลสของตนที่เข้ามายั่วยวนหรือบีบคั้นให้ประพฤติดตรงข้ามกับพระธรรมของพระพุทธเจ้า
- 10) อดทนในการหลีกหนีความชั่วและละทิ้งความประพฤติชั่ว อดทนรักษาและสร้างความดีให้เพิ่มพูน (อดทนปฏิบัติสัมมปปทานสี่)
- 11) อดทนรักษาจิตให้มีเมตตา มีพรหมวิหารสี่ คือการให้อภัยผู้อื่นหรือผู้ที่ก่อทุกข์ให้แก่ตน ละความโกรธและยกจิตขึ้นสู่ความเมตตา และพรหมวิหารสี่
- 12) อดทนสั่งสมความมีสัมมาทิฐิ เชื่อในกฎแห่งกรรม ศรัทธาในพระรัตนตรัยอย่างสูงสุดและมั่นคง รู้ให้ชัดในกุศลและรากเหง้าแห่งกุศลคือกุศลกรรมบถสิบ
- 13) อดทนหมั่นประกอบการให้ทานรักษาศีล บำเพ็ญภาวนาตามแบบอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงสอน
- 14) อดทนละพยศของจิตใจ ไม่ต่อต้านคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (เพราะรู้ว่าหลักธรรมของพระพุทธองค์ นำให้พ้นทุกข์ได้จริง) รู้จักหวาดกลัวภัยในวัฏสงสาร มีความละเอียดที่จะประพฤติชั่ว มีความเกรงกลัวผลบาปในกฎแห่งกรรม มีสัมมาทิฐิ แล้ว ยินดีน้อมนำคำสอนของพระพุทธเจ้า และปฏิบัติตามพระธรรมวินัยนั้นจนถึงที่สุด เป็นการอดทนต่อการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เหมือนดังช้างป่าที่อดทนรับการฝึกความอดทนกำจัดนิสัยดุร้ายทุกอย่างและละพยศจนหมดพยศ ได้กลายเป็นช้างหลวง สมควรแก่พระราชอำนาจอันพระราชกรณียกิจใช้สอย เป็นองค์สมบัติของ

พระราชฯ ดังตัวอย่าง สัจจนิครณฐบุตร อัมพัฏฐมาณพ โปกขรสาติพราหมณ์ โสณทัณฑพราหมณ์ และกุกกัณฑพราหมณ์ เป็นต้น แม่อมมนุษย์ผู้ชายมีอาฬวกยักษ์ สุจิตโณมัยกษ ขรโณมัยกษและท้าวสักกเทวราชอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฝึกแล้ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 14 ข้อที่ 217 หน้าที่ 251 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จาก 14 ความหมายนี้ ข้อที่ 1 ถึงข้อที่ 7 เป็นข้อปฏิบัติทั่วไป เป็นที่เข้าใจง่ายและปฏิบัติตามได้โดยไม่ยาก ใครๆ ก็ฝึกปฏิบัติตนตามนี้ได้ เพื่อประโยชน์แห่งความสุขความเจริญโดยทั่วไปแก่ตนเองและส่วนรวม แต่ข้อที่ 8 ถึงข้อที่ 14 เป็นข้อปฏิบัติสำหรับผู้ที่มีความปรารถนาความสุขมากยิ่งขึ้น มีความสุขยาวนานขึ้นหรือสุขได้ตลอดไป และเป็นการเตรียมตัวเพื่อการเดินทางของชีวิต สู่เส้นทางใหม่ อันเป็นเส้นทางเพื่อมุ่งหน้าสู่ความบรมสุขอันยิ่งตลอดไป ดังในการตีความขันติที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ชาดก อันแสดงให้เห็นพฤติกรรมของการกำหนดพฤติกรรมการแสดงออกของปุถุชนทั่วไปว่าเป็นสัตบุรุษคือผู้ที่พูด ทำ คิดด้วยปัญญานั้นว่าประกอบด้วยหลักขันตินี้ คือ

ในกาลบางคราว บุคคลฆ่าความโกรธเสียได้จึงไม่เศร้าโศก

ฤๅซึ่งทั้งหลายสรรเสริญการละความลบหลู่

บุคคลควรอดทนคำหยาบคายที่ทุกคนกล่าว

สัตบุรุษทั้งหลายกล่าวความอดทนนั้นว่า ยอดเยี่ยม

แท้จริง บุคคลอดทนถ้อยคำของคนประเสริฐกว่าได้

เพราะความกลัว อดทนถ้อยคำของคนเสมอกันได้เพราะการแข่งขันเป็นเหตุ

แต่ผู้ใดพึงอดทนถ้อยคำของคนที่เลวกว่าในโลกนี้ได้

ความอดทนนั้นของบุคคลนั้นสัตบุรุษกล่าวว่า ยอดเยี่ยม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 27 ข้อที่ 64-66 หน้าที่ 605 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การตีความนี้เป็นการแสดงให้เห็นลักษณะของบุคคลที่มีขันติจะมีรูปแบบดังนี้ ขณะเดียวกันคำว่าขันติ ยังมีความหมายอื่นที่แฝงไว้ในบริบทอื่นอีกด้วย คือความหมายโดยนัยยะเชื่อมโยงถึงเรื่องปัญญา (ขันติกับปัญญา) เรื่องเมตตา (ขันติกับเมตตา) เรื่องพรหมวิหารสี่ (ขันติกับพรหมวิหารสี่) เรื่องความเพียร (ขันติกับวิริยะ) เรื่องความไม่โกรธ (ขันติกับอภักโธระ) เรื่องการไม่เบียดเบียนกัน (ขันติกับอวิหิงสา) เรื่องการให้อภัย (ขันติกับการให้อภัย) เรื่องการควบคุมจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำ (ขันติกับทมะ) เรื่องการตั้งมั่นในขันติ (ขันติกับสัจจะความดี) เรื่องความอ่อนโยน (ขันติกับมัททวะในทศบารมี) เรื่องความเมตตาไม่มีประมาณ (ขันติกับอัปมัญญเมตตา) เรื่องการแสดงออกที่ดีงาม(ขันติกับโสรัจจะ) เหล่านี้ เป็นต้น อันแสดงให้เห็นหลักขันติที่สัมพันธ์กับหลักการแสดงออก ร่วมกับหลักธรรมอื่น ดังในคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่ยกหลักฐานสนับสนุนขันติในเรื่องของการระงับความโกรธด้วยความอดทนว่า “เรายกย่องบุคคลผู้มีขันติเป็นกำลัง มีขันติเป็นกองทัพอันเป็นพราหมณ์

คุณธรรมที่จะเป็นเครื่องป้องกันความฉิบหาย และนำไปซึ่งประโยชน์อันยิ่งใหญ่มาให้แก่ตนและคนอื่น ที่จะประเสริฐวิเศษยิ่งไปกว่าขั้นดินนั้นย่อมไม่มี” (พระพุทธโฆสเถระ, 2560)

คำว่า ขันติ เพียงคำเดียว นี้ หากผู้ใดได้เข้าใจความหมายแม้เพียงทั้งหมดดังกล่าวนี้ ย่อมเกิด ความคิด ความรู้ความเข้าใจ อย่างถูกต้อง และเมื่อยิ่งทราบว่ คำว่า ขันติ มีความหมายลึกซึ้งเกิน พรรณนา มีประโยชน์สูงคุณค่าวิเศษยิ่ง เช่นนี้แล้วย่อมเกิดความปราโมทย์ปีติยินดีที่ได้รู้จักคำนี้ และ เริ่มเข้าใจว่าคำนี้มีความสำคัญมากเพียงใด ดังนั้นการตีความหรือแปลคำว่า ขันติ เป็นภาษาอื่น จึงต้อง ตระหนักถึงความหมายที่แท้จริงเหล่านี้ประกอบกัน ประโยชน์ที่จะได้รับการปฏิบัติขันติระดับ สามัญ คือ 1. เป็นที่รักเป็นที่พอใจของคนหมู่มาก 2. เป็นผู้ไม่มากด้วยเวร 3. เป็นผู้ไม่มากด้วยโทษ 4. เป็นผู้ไม่หลงลืมสติตาย 5. หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 22 ข้อที่ 215 หน้าที่ 357 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เมื่อศึกษาและปฏิบัติขันติตาม คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมได้ประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น เกิดความสุขสันติมีความ เจริญรุ่งเรืองสมปรารถนา

การตีความขันติในบริบททางสังคม

คำว่า ขันติ ในพระไตรปิฎก เมื่อถูกตีความผ่านลักษณะเนยยนัยและแบบนิตัตถนัยที่ปรากฏ อยู่ในสังคมปัจจุบันมีการอธิบายผ่านคำ 2 กลุ่ม คือ คำว่า 1. กษานติ (kṣānti) ในภาษาสันสกฤต และ 2. ความอดทน (tolerance, forbearance, endurance, patience) อันเป็นเสนอนให้เห็นถึง ลักษณะหรือข้อกำหนดที่เป็นรูปธรรมมากขึ้นในฐานะที่ปัจเจกบุคคลต้องมาเกี่ยวข้องกับสังคม (พระ มหาขวัณชัย เหมประไพ และคณะ, 2564) ดังนั้น เพื่อเป็นการพิจารณาการตีความหมายคำศัพท์ เฉพาะ ในที่นี้จึงศึกษาทั้งรากศัพท์และความหมายของศัพท์ที่ถูกแปลไปเพื่อจะนำมาสู่ความเข้าใจ

ก. กษานติ (สันสกฤต kṣānti) ด้วยเหตุที่ภาษาบาลีและสันสกฤตเป็นภาษาที่ใช้กันในยุค สมัยของพระพุทธเจ้า โดยที่นักปราชญ์ภาษาศาสตร์พบว่า คำว่าขันติ(บาลี) เกิดก่อน คำว่ากษานติ (สันสกฤต) ศ.ดร. ซาซากิ (Professor Dr. Genjun H. Sasaki) (Genjun H. Sasaki, 1986) อดีต ศาสตราจารย์ของมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ ภาษาและศาสนาในฝั่งเอเชีย (โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธศาสนา) ได้อธิบายคำศัพท์ คำว่า ขันติ (บาลี khanti) ว่า มีความหมาย แตกต่างไปจาก คำว่า กษานติ (สันสกฤต kṣānti) คำว่า กษานติ (สันสกฤต kṣānti) ในสันสกฤตนั้น ksanti แปลว่า tolerance, forbearance ซึ่งเรื่องนี้เอ็ดเจจตัน (F. Edgerton, 1953) ผู้เขียนอภินา ศัพท์สันสกฤตเช่นกัน ได้เพิ่มเติมความหมายภายหลังว่า ต้องรวมถึงความหมายว่า เป็นสภาวะที่ ยอมรับได้(receptivity) และเช่นนี้จึงจะสอดคล้องความหมายกับ คำว่า bzod pas ในภาษาทิเบต และ jen, ju. ในภาษาจีน

ส่วน ศ.ซิลเวน ลีไว (Sylvain Levi) (Sylvain Levi, Hôbôgirin, 1929) เป็นผู้สอนภาษาสันสกฤตและศึกษาเรื่องราวของเอเชียโดยเฉพาะอย่างยิ่งอินเดีย และเป็นหนึ่งในผู้ร่วมก่อตั้งวิทยาลัยฝรั่งเศสในตะวันออกไกลที่กรุงฮานอยประเทศเวียดนาม อันเป็นสาขาหนึ่งของมหาวิทยาลัยด้านวิทยาศาสตร์แห่งกรุงปารีสที่ประเทศฝรั่งเศส เสนอความเห็นที่ควรเพิ่มเติมคำว่า ‘acquiescence’ ในการแปลคำว่า กษานติ (สันสกฤต *ksānti*) แปลไทยได้ว่า อุดทน สงบแบบยอมได้ นิ่งได้ สงบปากสงบคำ ยินยอม (ปัจจุบันยังไม่มีคำนี้ปรากฏในการแปลคำว่าขันติหรือกษานติในอภิธานศัพท์ต่างๆ อยู่ดี) และ เห็นว่า คำอังกฤษ ‘forbearance’ ที่หมายถึงความอดทนอดกลั้นแบบที่ต้องยอมข่มใจไว้ เป็นคำที่ถูกเพิ่มเข้ามาในยุคหลัง แล้วเราก็ใช้ตามๆ กันมาในปัจจุบัน เดิมที กษานติ มีความหมายเพียงแปลว่า tolerance แต่เมื่อได้ศึกษาไปพบว่าขันติ (บาลี *khantī*) เป็นคำที่มีนัยยะแฝงอยู่ (แบบภาษาปรัชญา) ที่แน่ๆ คือ กษานติ (สันสกฤต *ksānti*) เป็นคำที่มีความหมายจากรากศัพท์คือ คำว่า *ksam* แปลว่า ทน ทนแบกไว้ เช่นทนได้ มีความสามารถที่จะอดทน (to bear, to be able to) ก็เลยถูกนำมาโยงเข้าในการตีความหมายในคำว่า *ksanti* ด้วย คือคำว่า *forbearance* อดทน (อดกลั้น)

ศ.ดร. ชาซากิ ระบุอีกด้วยว่า สำหรับคำว่า ขันติ (บาลี *khantī*) เป็นคำที่มีมาก่อน คำว่า กษานติ (สันสกฤต *ksānti*) โดยที่คำว่า ขันติ (บาลี *khantī*) มีรากศัพท์มาจากคำว่า *kam* ซึ่งมีความหมายว่า เต็มใจ ยินดี สมัครใจ (ใจพร้อมที่จะทำสิ่งนั้นๆ หรือเรื่องนั้นๆ to be willing to) และต่อมาความหมายนี้มีการผันความหมายของคำเข้าสู่ภาษาสันสกฤตอีกต่อหนึ่ง ซึ่งในสันสกฤต แปลศัพท์ *khantī* กลายมาเป็นคำว่า *ksanti* (เริ่มมีความหมายแตกต่างเล็กน้อยจากบาลี) ยกตัวอย่างคำบาลีว่า *dhammanijjhanakkhanti* เมื่อได้ถูกเอาไปแปลเป็นภาษาสันสกฤต การออกเสียงเปลี่ยนไปเป็นธัมมธยานนิมุขสันติ (*dharmanidhyanaadhimuktiksanti*) คือความสงบโดยมีการทรงธรรมไว้เป็นเบื้องหน้า ดังนั้นดร.ชาซากิจึงสรุปคำว่า ขันติ (บาลี *khantī*) ควรมีความหมายคงเดิมในบาลีว่า อดทนอย่างเต็มใจ (willingness) รวมด้วย ไม่ใช่อย่างที่มีเพียงเรื่องของความอดทนล้วนๆ เท่านั้น และในความหมายนี้เมื่อใช้อธิบายคำศัพท์อื่นที่เกี่ยวข้องก็จะสามารถเข้าใจถูกต้องได้ เช่นคำว่า *dhammanijjhanakkhanti* แปลว่า การปฏิบัติกรรมฐานเพื่อความรู้แจ้งในสังขาร นั่นก็คือการยอมรับหรือยินยอมปฏิบัติกรรมฐานด้วยใจยอมรับทั้งที่ต้องฝืนทนความรู้สึกที่ไม่อยากปฏิบัติ (แปลแบบนี้ก็ออกจะเข้าใจยากอยู่ ถ้าไม่เคยปฏิบัติกรรมฐาน) ส่วนความหมายในคำว่า กษานติ แปลตามรากศัพท์ก็คือความหมายว่า อดกลั้น (*forbearance*) ถูกต้องแล้ว

การตีความความอดทนแบบนี้เป็นการใช้การอธิบายศัพท์แทนจะใช้ประโยชน์อย่างที่น่าเสนอในการตีความแบบเนยนิยและนิตัตถนัยที่ใช้ประกอบรวมกับการนำไปใช้ในประโยคต่างๆ แต่ถ้าพิจารณาจากความหมายที่ใช้ควบคู่กับพฤติกรรมทางสังคมแล้วจะพบว่าเป็นไปในลักษณะของนิตัตถนัยคือมุ่งเน้นไปที่การเข้าใจบริบทของขันติในระดับอริยบุคคล เป็นการระบุไปถึงหลักปรมัตถธรรม แต่

อย่างใดก็ตามการยอมรับถึงความอดทนในลักษณะต่อการปฏิบัติตามหลักใดก็ตามโดยปฏิเสธความเข้าใจอื่นนั้นถือเป็นนัยยะที่ตรงไปตรงมา และก้าวพ้นความสามารถในการตัดสินใจด้วยตนเองตามแบบเนยยนี้

ข. ความอดทน (tolerance, forbearance, endurance, patience) เป็นการพิจารณาจากรากศัพท์ของคำว่า ความอดทน ในภาษาอังกฤษ เพื่อการตีความและแปลศัพท์เฉพาะจากขันติ (บาลี khantī) และกษานติ (สันสกฤต kṣānti) เป็นภาษาอังกฤษ เพื่อให้คนที่พูดภาษาอังกฤษซึ่งอยู่ในวัฒนธรรมคนละแบบกับวัฒนธรรมตะวันออกได้เข้าใจคำว่าขันติ ดังนั้นนักปราชญ์ผู้แปลได้ใช้ความหมายของคำว่าอดทนอดกลั้น จึงได้เป็นคำศัพท์สี่คำ แปลว่า อดทนอดกลั้นได้ทั้งหมด โดยใช้ศัพท์ คำว่า tolerance, forbearance, endurance, patience แต่คำศัพท์ทั้งสี่คำนี้ก็มีความหมายไม่ตรงกันเสียทีเดียว เมื่อมาวิเคราะห์ศัพท์เหล่านี้ ด้วยนัยยะความหมายของรากศัพท์ที่ต่างกัน พบว่าทำให้มุมมองหรือโลกทัศน์ของบริบทที่จะนำไปใช้ต่างกันด้วย ศัพท์ภาษาอังกฤษที่ใช้เป็นคำแปลนี้แต่ละคำจึงส่งผลให้ผู้พูดภาษาอังกฤษเกิดความคิด ความรู้ ความเข้าใจคลาดเคลื่อนไปบ้าง กับความหมายของขันติในบาลี (อันเนื่องจากบริบทของวัฒนธรรมต่างพื้นที่กับวัฒนธรรมทางตะวันออก) จึงทำให้พฤติกรรมทางสังคมเรื่องขันติในสังคมตะวันตกต่างกับตะวันออกไปด้วย นอกจากนี้ คำศัพท์ภาษาอังกฤษเป็นภาษาที่ผู้คนที่พูดภาษาอังกฤษเข้าใจและใช้จนเป็นที่ยอมรับในวงกว้าง (ทั่วโลก) อิทธิพลของศัพท์ ขันติ ที่มีต่อความคิดความรู้ความเข้าใจ ลักษณะนี้นับว่าเป็นสัมพัทธภาพทางภาษา (Linguistic Relativity) อันเป็นทฤษฎีที่มีสมมติฐานเดิมมาจาก การศึกษาของ (Sapir) และลูกศิษย์ของเขา คือ วอร์ฟ (Whorf) เป็นทฤษฎีที่อธิบายเรื่องการสื่อสารไม่ว่าภาษาใด ภาษาของผู้คนนั้นย่อมมีอิทธิพลต่อความคิดของผู้พูดภาษานั้น ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ภาษาเป็นตัวกำหนดความคิด และทัศนคติ การมองโลกของมนุษย์ เพราะมนุษย์คิดแต่สิ่งที่มีในภาษาเท่านั้น ภาษาและความคิดมีความสัมพันธ์เสมือนว่าขนานกัน กล่าวคือ ถ้าสองภาษาใดๆ มีความแตกต่างกันมาก ความคิดของผู้ที่พูดภาษานั้น ก็จะต่างกันมาก ถ้าภาษาต่างกันน้อย ความคิดก็ต่างกันน้อยและสามารถเป็นที่รับรู้เข้าใจกันได้มากขึ้น และความที่ภาษามีอิทธิพลอย่างมากต่อวิธีที่คิด จึงเป็นไปได้ที่ การใช้คำในภาษาที่แตกต่างกันสามารถขัดขวางความรู้ความเข้าใจของบุคคลเกี่ยวกับแนวคิดหรือโน้ตทัศน์จากภาษาได้ด้วย ซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมทางสังคม สร้างอิทธิพลต่อความคิดและมุมมองโลกทัศน์ของชาวตะวันตกแตกต่างกับชาวตะวันออก (Baghrmian Maria & J.Adam Carter, 2022) ดังนั้น คำศัพท์ภาษาอังกฤษที่ใช้เพื่อการแปลมา แต่ละคำจึงมีความหมายเพียงบางมุมของความหมายแท้จริงของคำว่า ขันติ (บาลี khantī) เท่านั้น แสดงให้เห็นว่าคำศัพท์ในภาษาต่างกันส่งอิทธิพลของความคิดให้เกิดเป็นอุปสรรคหรือข้อจำกัดต่อความสามารถในการรับรู้เข้าใจบางสิ่งในความเป็นจริงได้เนื่องจากบริบทของรูปภาษาดังนี้

1) **อดทนแบบ tolerance** คำว่า tolerance มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า *tolerantia* พบว่าเริ่มใช้เป็นภาษาฝรั่งเศสยุคกลางและเป็นภาษาอังกฤษยุคปลาย เพื่อหมายถึงการอนุญาตจากผู้มีสิทธิอำนาจ tolerance มาจากแนวคิดอดทนในทางศาสนาและพระราชบัญญัติความอดทนในความคิดเห็นต่าง ซึ่ง tolerance ในความหมายปัจจุบันคือความอดทนในการยอมรับความแตกต่างและความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม และพฤติกรรมของผู้คน ประกอบด้วยความเคารพสิทธิและความเห็นต่างของผู้อื่นโดยไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยกับตน เป็นการเปิดใจกว้างในการให้ผู้อื่นมีชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ การยอมรับและเคารพความแตกต่างกันเป็นเรื่องสำคัญ เพราะทำให้เห็นคุณค่าของความหลากหลายที่มีอยู่ในโลก รวมถึงความเห็นอกเห็นใจ การเข้าใจและการยอมรับมุมมองและวิถีชีวิตของผู้อื่น เปรียบเทียบความหมายอดทนในลักษณะนี้ได้จากหลายตัวอย่างในพระสูตร เป็นความหมายเดียวกับการที่บุคคลจะอดทนอดกลั้นด้วยหลักการตามที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนไว้เช่น ทรงอนุญาตให้คนวรรณะทั้ง 4 มาบวช และเมื่อบวชแล้วก็ให้ถือพระธรรมวินัยเป็นอย่างเดียวกัน พระองค์ทรงสอนให้ทุกคนมีความอดทน มีการยอมรับและเคารพนับถือกันแม้มีความแตกต่างและความหลากหลายทางสังคม พระองค์ทรงเน้นสอนเรื่องความอดทนและความสำคัญในการส่งเสริมสันติภาพและความสามัคคีระหว่างกลุ่มคนต่างๆ และพระองค์ทรงสอนว่า ไม่ว่าบุคคลนั้นจะมาจากวรรณะใดก็ตาม หากทำตามพระธรรมวินัยที่พระตถาคตเจ้าประกาศไว้แล้ว ย่อมสามารถบรรลุธรรมที่ถูกต้องได้ทุกคน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 45 หน้าที่ 266 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การอดทนต่อคำสอนหรือการยอมรับหลักการอื่นให้อยู่เหนือต่อตนเอง เป็นการอธิบายขันติตามแบบนิตัตถนัยจึงเป็นการให้ความเป็นจริงอยู่เหนือการตัดสินใจของตนเอง หรือเป็นการยอมรับให้กฎเกณฑ์มีอยู่เหนือความเป็นปัจเจกบุคคล ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าความอดทนในลักษณะนี้เป็นความเด็ดขาด ไม่ต้องการคำอธิบายในเชิงการพรรณนาความหรือการให้ความหมายอื่นใดในการปฏิเสธหรือให้เหตุผลสนับสนุนความคิดเห็นของตนเอง

2) **อดทนแบบ forbearance** คำว่า forbearance มาจากคำกริยาภาษาอังกฤษเก่า *forberan* แปลว่า "อดทน, ทน, ยอมจำนนต่อ; ละ; เพิกเฉย" รากศัพท์ *beran* "to bear, carry" มาจากรากศัพท์ภาษาอินโด-ยูโรเปียนดั้งเดิม *bher-* "แบกไว้, ทนไว้" เป็นภาษาละติน *ferre*, ภาษากรีก *pherein*, ภาษาสลาฟ (โปแลนด์) *bierac* คำ prefix ว่า *for-* แปลว่า ข้างหน้า หรือตรงหน้า ซึ่งพัฒนาจากภาษาอินโด-ยูโรเปียนดั้งเดิมที่ซับซ้อนมาก" ปัจจุบันมีความหมายว่าอดทนอดกลั้นรู้จักยับยั้งชั่งใจ forbearance หรือความอดกลั้น อดทนอดกลั้นนี้ จะขอยกตัวอย่างเปรียบเทียบในพระสูตร พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องความอดทนอดกลั้น ดังเช่น พระพุทธโอราทรงตรัสสอนไว้เรื่อง การอดทนอดกลั้นที่ต้องมีเพื่อการละอาสวะ(กิเลส)ทั้งหลายได้ คือต้องพิจารณาภิเลสเหล่านั้น โดยแยกกายแล้วคือเห็นโทษของกิเลส และเห็นประโยชน์ที่จะได้รับจากการละทิ้งกิเลสเหล่านั้น เมื่อพิจารณาแยกกายแล้ว ด้วยการฝึกเป็นผู้อดทนอดกลั้นต่อหนาว ร้อน หิวระหาย สัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด

และสัตว์เลื้อยคลาน เป็นผู้ตกलันได้ต่อ ถ้อยคำที่ผู้อื่นกล่าวชั่วร้ายแรง ซึ่งทำให้รู้สึกเป็นทุกข์มาก เจ็บแสบ เจ็บใจ คับแค้นใจมากเหล่านั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 24 หน้าที่ 24 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

3) อดทนแบบ endurance คำว่า endurance หมายถึงความอดทน อดทนอย่างยาวนาน อดทนบากบั่น เป็นภาษาอังกฤษยุคกลางที่มีรากศัพท์ จากภาษาฝรั่งเศสโบราณ คือคำว่า *endurer*, และภาษาละตินว่า *indurare* แปลว่า ‘ทำให้แกร่งขึ้น *harden*’, มาจาก *in-‘in’* + ‘*durus* ‘hard’ และความหมายว่า ทนถึงที่สุด แกร่ง(ability to last) คำว่า endurance มักถูกใช้ในความหมายว่า ความอดทนใช้กับคำว่ากล้ามเนื้อ ก็หมายถึงเพื่อกกล้ามเนื้อทนทาน กล้ามเนื้อแกร่งขึ้น มีกิริยาว่า *to endure* แปลว่า ทน อดทน อดทนต่อความเจ็บปวด อดทนอย่างยาวนาน ทนอด เช่นเรื่องของ เจ้าชายสิทธัตถะผู้ทรงออกมหาภิเนษกรรมเพื่อแสวงหาพระสัมมาสัมโพธิญาณหลังจากที่พระองค์ได้เสด็จออกบรรพชาแล้ว ได้ทรงศึกษาค้นคว้า หาทางตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณด้วยวิธีการต่างๆ อยู่ถึง 6 พรรษา วิธีหนึ่งที่ทรงปฏิบัติคือการบำเพ็ญทุกกรกิริยาอันเป็นการทรมานตนให้ลำบาก ด้วยประการต่างๆ เริ่มแต่ทรงกัณฑ์พระทนต์ด้วยพระทนต์ กดพระดาลด้วยพระชีวหา ผ่อนลมหายใจเข้าออกทีละน้อย เสวยพระกระยาหารแต่น้อยจนถึงไม่เสวยเลย จนร่างกายซูบผอม (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 13 ข้อที่ 332-342 หน้าที่ 401-413 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ยากที่ผู้ใดจะทำได้เท่าเทียมกับพระองค์ นับเป็นอดทนอย่างอุกฤษฏ์ที่พระองค์ทรงพร้อมยินดีแม้จะต้องสละชีวิตของพระองค์ เพื่อการบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณอันจะนำมาเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากทุกข์ทั้งปวงให้จงได้ โดยมีพระปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 เป็นผู้อุปัชฌาย์และเป็นพยาน แต่ได้พบต่อมาว่านั่นไม่ใช่หนทางแห่งความตรัสรู้ และพระองค์จึงทรงยกเลิกและเปลี่ยนวิธีจนได้ตรัสรู้พระอริสัมมาสัมโพธิญาณสำเร็จ ด้วยพระองค์เอง ในเวลาต่อมา

4) อดทนแบบ Patience คำว่า patience เป็นคำภาษาอังกฤษยุคกลางมีรากศัพท์จากภาษาฝรั่งเศสโบราณและ มาจากภาษาละตินว่า *patientia*, และคำว่า *patient* แปลว่า ‘suffering’ (ทนทุกข์ทรมาน)มาจากคำกิริยาว่า *pati* ปัจจุบันใช้ในความหมายว่า อดทนในการทำงานโดยไม่ปรียากบ่น รวมถึง อดทนอดกลั้นอย่างเก็บอารมณ์ไว้ได้ สงบสติอารมณ์ไว้ได้ *patience* ตรงกับความหมายที่มีลักษณะอดทนทำงานโดยไม่ปรียากบ่น อดทนอย่างยอมรับสถานการณ์ เปรียบเหมือนการเพาะปลูกต้นไม้สักต้น ต้องเตรียมดิน เตรียมเมล็ดหว่านเมล็ดคอยดูแลรดน้ำพรวนดินจึงเห็นผลผลิตงดงาม ความอดทนเช่นนี้ สามารถเข้าใจได้จากในเขตสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 84 หน้าที่ 310 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงความอดทน เปรียบเหมือนการเพาะหว่านเมล็ดข้าวของชาวนา ที่ต้องอดทนตั้งแต่ต้องไถคราดนาให้เรียบร้อย ต้องเพาะพืชลงไปตามกาลที่ควร ต้องไขน้ำเข้าบ้าง ระบายน้ำออกบ้างตามกาลที่ควร เช่นนี้ชาวนาจึงจะได้ผลคือต้นข้าวที่งอกเติบโตแข็งแรงขึ้นมา เช่นนี้ชาวนาจึงจะได้ผลคือต้นข้าวที่งอกเติบโตแข็งแรง

ขึ้นมา ความอดทนอย่างนี้พระพุทธรูปเจ้าทรงเปรียบว่า ให้เราทั้งหลายสำเหนียกกระลืออยู่เสมอว่าเรามีกิจต้องทำ ต้องอดทนปฏิบัติคือในการสมาทานอธิศีลสิกขา สมาทานอธิจิตตสิกขา สมาทานอธิปัญญาสิกขา ว่ามีกิจต้องทำและต้องทำให้สำเร็จเพื่อหลุดพ้นจากวัฏสงสาร

การตีความทั้ง 3 แบบนี้มีข้อสังเกตในความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการแสดงออกของแต่ละบุคคลประกอบด้วย คือเป็นการใช้ขันติควบคู่กับหลักกิเลสต่างๆ เช่น ความโกรธ ความประมาท ความทุกข์ ความอยาก อันแสดงให้เห็นว่าภายใต้สถานการณ์บางอย่างที่เป็นการทำลายความสงบในจิตใจลง ไปจึงจำเป็นต้องอาศัยขันติในการประคองให้สภาวะทางร่างกายและจิตใจมีความสงบอีกครั้ง

การตีความเรื่องขันติที่ส่งผลต่อพฤติกรรมทางสังคม

การเข้าใจขันติหรือความอดทนในพระพุทธศาสนานั้นได้ถูกขยายต่อให้เห็นผ่านพฤติกรรมทางสังคมอันแสดงออกผ่านการตีความเนยยนัยและนิตัตถนัย ดังนี้

1. **ขันติตามการตีความแบบนิตัตถนัย** การเข้าใจขันติในแบบนี้ตถนัยนั้นปรากฏในการใช้คำว่าอดทนในบริบททางศาสนา เช่นคำว่า ขันติ, ตปะ, ตีติกขา และกษานติ ในความหมายของความอดทน (patience) และการให้อภัย (forgiveness) หรืออหิงสาธรรมในความหมายเดียวกันคือ ไม่เบียดเบียนและ อภัย ได้ถูกแปลเป็นภาษาอื่นเช่น จีน ทิเบต ญี่ปุ่น เกาหลีฯ ให้ปรากฏความหมายเช่นนี้ ดังปรากฏในคัมภีร์ลัทธิการตรัสสูตรว่า “พระตถาคตผู้เป็นพระองค์ดั้งเดิม แท้จริงแล้ว อยู่เหนือประสาทรบู้และการกะเกณฑ์ใดๆ อยู่เหนือการเข้าถึงของพวกคนพาล พระสาวก พระปัจเจกพุทธะ และเจ้าลัทธิทั้งหลาย พระตถาคตเหล่านี้สถิตอยู่ในสุขภูมิตามปกติ เนื่องจากพระองค์ทรงบรรลุดุธรรมคืออัมมัตติกถญาณ โดยอาศัยยานกษานติ (ฉานขันติ)” (ไอเซ็ท ไตตาโร ชูซูกิ, 2553) ในพระคัมภีร์นี้ได้กล่าวถึงขันติในความหมายของการบรรลุดุธรรมหรือความนิ่งเฉย อยู่เหนือการรับรู้หรือการกำหนดด้วยหลักการใดๆ จึงเป็นลักษณะความหมายตรงตามความหมายขันติที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่พยายามเสนอให้เห็นความหมายตรงนั้นต้องสัมพันธ์กับลักษณะของบุคคลพิเศษในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยพระพุทธเจ้า พระอรหันต์ พระปัจเจกพุทธเจ้าในแง่ที่ไม่แปรเปลี่ยนความหมายไปตามความหมายตามที่มิในสมัยนั้น ฉะนั้น การกล่าวถึงคำว่า สมณะกัฏฐิ พราหมณ์กัฏฐิที่มีในความหมายของขันติในทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นการมุ่งไปถึงลักษณะบุคคลที่เป็นพระอริยบุคคลโดยตรง ไม่ได้มุ่งไปที่บุคคลทั่วไปว่าเป็นสมณะหรือพราหมณ์เท่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหลักขันติเป็นพฤติกรรมของพระอริยบุคคล ไม่ใช่ปุถุชนหรือคนทั่วไปแต่อย่างใด

2. **ขันติตามการตีความแบบเนยยนัย** ในปัจจุบันผู้นำทั้งหลายต่างให้ความสำคัญกับความอดทนอดกลั้นจนนำไปสู่การใช้ความหมายของคำว่า ขันติหรือความอดทนในหลากหลายระดับ ดังปรากฏในองค์การระดับโลก UNESCO ได้พิมพ์คู่มือออนไลน์ (Betty A Reardon, 2537) “เรื่องความอดทน: เกณฑ์ของสันติภาพ; คู่มือการสอน/การเรียนรู้เพื่อการศึกษเพื่อสันติภาพ สิทธิ

มนุษยชน และประชาธิปไตยเพื่อการศึกษา” (Tolerance: the threshold of peace; ateaching/learning guide for education for peace, human rights and democracy (1994)) เพื่อทุกประเทศที่เป็นสมาชิกไว้ใช้เป็นคู่มือ และในปี 1995 พิมพ์สาส์นสุนทรพจน์ โดย Ms Audrey Azoulay ผู้อำนวยการใหญ่ยูเนสโกเนื่องในโอกาสวันความอดทนสากล 16 พฤศจิกายน เพื่อสนองรับ “วันสากลแห่งการอดทนเพื่อยอมรับความต่าง” (International Day of Tolerance) โดยประกาศ เรื่อง “ความอดทนคือการให้ความนับถือ ยอมรับและซาบซึ้งในความหลากหลายของวัฒนธรรมบนโลกในรูปแบบการแสดงออกและวิถีแห่งความเป็นมนุษย์ ” (Tolerance is respect, acceptance and appreciation of the rich diversity of our world's cultures, our forms of expression and ways of being human)” (UNESCO, 2017) เมื่อเราเข้าใจความหมายของ tolerance แล้วมาดูตัวอย่างนี้ ก็จะเข้าใจชัดเจนว่า tolerance มีความหมายเพียงมุนหนึ่งของคำว่า ซันติ และต่อมายูเนสโกก็มีเอกสารการประชุม เรื่อง”สันติภาพร่วมกัน” (Together for Peace) (UNESCO Office Bangkok and Regional Bureau for Education in Asia and the Pacific, 2021)

ดร. มาร์ค แทรเวอร์ส (Mark Travers) (Mark Travers, 2563) ได้พบว่า ในสังคมเปิดกว้าง ทำให้พลเมืองต้องยอมรับ อีกทั้งต้องอดทนและเข้าใจการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติในความหลากหลาย ภาษาและวัฒนธรรม และในประเทศที่เปิดกว้างมากถึงมากที่สุดทางสังคม พลเมืองผู้อยู่อาศัยอยู่มีความสุขมากกว่าพลเมืองในประเทศอื่นๆที่ยอมรับการเปิดกว้างทางสังคมน้อยกว่าอย่างมีนัยสำคัญ เช่นประเทศสวีเดน ประเทศนอร์เวย์ และประเทศสวิตเซอร์แลนด์ สำหรับคำว่า endurance ซึ่งมีความหมายว่าบากบั่น อดทนบากบั่นกระทำต่อไปทั้งที่ต้องเผชิญความยากลำบากใดๆก็ตาม ปัจจุบันก็ยังคงใช้ในความหมายนี้ นอกจากนี้คำนี้ก็มักใช้ในความหมายอื่นว่า อดทนมาก อีกด้วยจึงถูกนำไปใช้ในเรื่องความแกร่งของกล้ามเนื้อเพื่อการออกกำลังกาย การวิ่งแข่งมาราธอน การเผชิญความท้าทาย ส่วนความอดทนแบบ patience ซึ่งหมายถึงความอดทนทั่วไป ปัจจุบันก็ยังคงความหมายเดิมคือความอดทนในพฤติกรรมการแสดงออก เช่นในงานวิจัยของผศ.ดร. ชาร่าห์ ซนิตเกอร์ (Dr. Sarah A. Schnitker) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับความอดทน (Patience) พบว่า บุคคลที่มีซันติ มากจะมีภาวะทางการแสดงออกทางความคิดและอารมณ์ที่ควบคุมได้และเป็นผลดีต่อการดำเนินชีวิต ผู้ที่คุณสมบัติที่มีซันติความอดทนสูง จะเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความเป็นอยู่ส่วนตัวที่ดีมีความสุข การเผชิญปัญหาความยาก ลำบากน้อยในชีวิต รวมทั้งความอดทนมากยังช่วยให้ลดภาวะซึมเศร้าได้ด้วย (Sarah Schnitker, 2012)

การเข้าใจบริบทของความอดทนจึงนำไปสู่การเข้าใจถึงกระบวนการที่จะช่วยทำให้เกิดความสงบในสังคม ในแง่หนึ่งเป็นการเข้าใจในแง่ที่ว่าซันติจะช่วยยับยั้งความรุนแรงอันเกิดจากอารมณ์อันเป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิต เช่น ระวังความโกรธ ความโลภ ตัณหา เป็นต้น แต่ไม่ใช่ใช้ความอดทนไป

ในลักษณะมิจฉาทิฎฐิคือเห็นต่างไปจากความถูกต้อง เช่น อตทนคคนพาลจนตนต้องพบความเดือดร้อน อตทนคมีสุรายาเมาจนพบว่าตนเองขาดสติได้ทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ อตทนคเงี้ยวๆ ไม่แสวงหาทรัพย์หรือประกอบอาชีพทั้งที่อยากร่ำรวยจนตนเองพบกับความลำบากยากจน อตทนคปล้นทรัพย์ทำให้ได้รับผลกระทบอันไม่พึงประสงค์ อตทนคเกียจคร้านทำให้กิจการงานคั่งค้าง และ ฯลฯ เหล่านี้คือตัวอย่างความเข้าใจผิดในความหมายของขันติ ย่อมมีแต่โทษเป็นผลหรือในกรณีที่เป็นศัพท์อังกฤษที่ใช้ในการแปลคำว่าขันติ แต่ไม่สามารถเข้าใจความหมายสมบูรณ์ของขันติได้เนื่องจากข้อจำกัดทางภาษา และวัฒนธรรมก็อาจได้รับคุณประโยชน์จากขันติได้ไม่เต็มที่ เช่น patience อตทนคในการดำเนินชีวิต แต่ไม่มี tolerance คือไม่อาจอดทนยอมรับได้ในความแตกต่างของความหลากหลายในสังคม ทำให้เกิดปัญหาคือการเหยียดสีผิว หรือเป็นคนมี tolerance คือมีมารยาทดีต่อเพื่อนบ้าน แต่ไม่มี endurance คือความอดทนบากบั่น ก็ทำให้ไม่ประสบความสำเร็จในกิจการงานและการดำเนินชีวิต กลายเป็นคนมีพฤติกรรมอันเป็นปัญหาทางสังคมอย่างนี้เป็นต้น

ขันติตามการตีความแบบเนยยนัยจึงมุ่งไปที่การเสนอทางแก้ปัญหาเรื่องความโกรธ ความอยาก หรือความไม่ประมาทอันเป็นภัยต่อความสงบนั้นให้ปุณฺชนได้ปฏิบัติ แม้จะไม่ได้มุ่งเน้นไปที่ว่าบุคคลผู้ปฏิบัตินั้นต้องบรรลุธรรมแล้ว หรือใช้ขันติเพื่อการบรรลุธรรม แต่ก็ยังเป็นแนวทางในการควบคุมกิเลสตนเองและทำให้สังคมสงบสุขต่างหากจึงจัดว่าเป็นแนวทางของขันติทางสังคม

บทสรุป

คำว่าขันติ ในภาษาบาลีได้ถูกนำไปใช้ในภาษาสันสกฤตและภาษาอังกฤษ สามารถทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านเข้าใจได้เพียงบางมุมของความหมายแท้จริงของขันติ อันเนื่องจากรูปภาษาหรือคำศัพท์ที่ใช้แปลนั้น ผลดีของขันติอันประกอบด้วยปัญญาและความเมตตาในความหมายนั้นๆ ก็ยังตามส่งผลดีให้เสมอ

การตีความคำว่า ขันติ ได้ส่งผลต่อพฤติกรรมของคนใน 2 ลักษณะคือ ในแง่ทางพฤติกรรมของพระอริยบุคคลเป็นความหมายที่ระบุชัดว่าหากมีความอดทนในทางพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเรียกบุคคลนั้นว่าอะไร (พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามีหรือพระอรหันต์) ก็ล้วนแต่เป็นอริยบุคคลทั้งสิ้น การใช้ขันตินี้จึงเป็นแนวทางในการสร้างปัญญาแท้ (real wisdom) เกิดจากจิตที่ละกิเลสจนเบาบางลงถึงหมดไปด้วยพื้นฐานของไตรสิกขาที่สั่งสมมาอย่างถูกต้องในแนวทางของพระพุทธศาสนาเท่านั้น เพราะเป็นปัญญาระดับปรมัตถธรรมจากจิตผู้รู้ผู้ตื่นละกิเลสแล้ว ส่วนในแง่ที่ 2 เป็นการกำหนดพฤติกรรมทางสังคมของปุณฺชนทั่วไปที่ต้องการความสงบเป็นหลัก จึงมีการใช้หลักขันติในแง่ของการระงับความโกรธ ความอยาก หรือความประมาทอันเป็นผลมาจากกิเลสภายใน ด้วยการสนับสนุนให้ปุณฺชนปฏิบัติตามขันติ ในแง่นี้ อีกทั้งจำเป็นต้องหลีกเลี่ยงการใช้ขันติในแบบมิจฉาทิฎฐิที่เป็นการอดทนที่ทำให้เกิดความวุ่นวายหรือปราศจากปัญญาในการพิจารณาด้วย

เอกสารอ้างอิง

- พระพุทธโฆสเถระ. (2560). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) ผู้แปล. (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สิริกร สิงห์. (2566). อิทธิพลคำสอนเรื่องอัปมาทธรรมที่มีต่อการเผชิญโรคโควิด-19. *วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร*, 5(4): 171-183.
- อริเทพ ผาตา. (2566). ศึกษาเชิงสำรวจพุทธสถานที่ปรากฏในอุรังคธาตุนิทาน(ตำนานพระธาตุพนม). *วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร*, 6(2): 29-38.
- ไอเชิต ไตตาโร่ ชูชูกิ. (2553). *คัมภีร์มหายาน ลังกาวตารสูตร*. พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปณฺโญ) ผู้แปล. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Baghrmian Maria & J.Adam Carter. (2022). "Relativism": *The Standford Encyclopedia of Philosophy*. สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2566 จาก <https://plato.stanford.edu/Archives/Fall2012/entries/relativism/supplement2.html>.
- Betty A Reardon. (1994). *Tolerance: the threshold of peace; a teaching/learning guide for education for peace, human rights and democracy*. สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 5 เมษายน 2566 จาก <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098178>
- F. Edgerton. (1953). "Edgerton Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary 2.2". New Haven, CT: Yale Univ. Press.
- Genjun H. Sasaki. (1986). *Linguistic Approach to Buddhist Thought*. India: Motilal Banarsidass Publishers PVT, Ltd.
- Mark Travers. (2563). "Societies That Promote Openness and Tolerance Are Happier, According To New Research" นิตยสาร *Forbes*. สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2566 จาก <https://www.forbes.com/sites/traversmark/2020/01/01/societies-that-promote-openness-and-tolerance-are-happier-according-to-new-research/?sh=3675831a1458>.
- Sarah Schnitker. (2012). "An examination of patience and well-being". Baylor University. *The Journal of Positive Psychology*, (7)(4): 263-280.

Sylvain Levi. (1929). “*Hôbôgirin. Dictionary of Buddhism Based on Chinese and Japanese Sources, produced in collaboration with the Japanese Buddhist scholar*”. Takakusu Junjirō.

UNESCO. (2017). *Director-General. “Message from Ms Audrey Azoulay, the Director-General of UNESCO, on the occasion of the International Day for Tolerance, 16 November”*. สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 5 เมษายน 2566
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260210?posInSet=1&queryId=ce59a83e-d677-4467-95b5-0503605fa1ea>

UNESCO Office Bangkok and Regional Bureau for Education in Asia and the Pacific. (2021) . *Together for Peace (T4P): T4P Statement*. สืบค้นข้อมูลเมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2566
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377884?posInSet=80&queryId=6d4563a7-3bf6-4fab-ab99-e5aed6a6f816>

